

HUKUKA SAYGI

Yekta Güngör ÖZDEN

Yalnız, dostları ve meslektaşları andıkça geçici bir süre değil, hukuk yapıtlarıyla sonsuza değin yaşayacak olan Muammer AKSOY, çağdaş bir kişiliğin tüm niteliklerini taşımaktaydı. Üniversite, TBMM ve savunma kürsülerinde yılmak, yorulmak bilmeden çalışmış, özel yaşamındaki yumuşaklığına karşın, görevlerinde hep devirgen, ödünsüz, kimi zaman katı sayılacak bir direngen olmuştur. Hoşgörülü, anlayışlı, sevgi ve saygıya dayalı duyarlılığı, bir insanlık özeni olarak her davranışına yansır. Sabırlı tutumuyla karşıtlarını yanına almasını bilirdi. Güçlüklere katlanır, ilgisizlik ve nankörlüklere dayanır, nice olumsuzluk ve aykırılıklara güler geçerdi. Bağışlamadığı şeyler, ahlâksızlık, adaletsizlik, bağnazlık ve aymazlıktı. Bir bilim savaşçısı olarak hukukun simgelerinden birisiydi. Adaletin kaynağını dinde değil, insan haklarında bulan seçkin ve yüce bir hukuk adamı idi. Bilgili, çalışkan, iyiliksever, yurtsever, yürekli, özverili, ilkeli, gerçekçi bir aydıncı. Türk Devrimi'nin, Atatürk ilkelerinin içtenlikli bir izleyicisi, uygulayıcısı idi. Gerçek bir demokrat. Bağımsızlık, özgürlük ve egemenlik onun vazgeçilmesi olanaksız ulusal ve bireysel tutkusu olarak algılanırdı. İnsan haklarına verdiği değer örnek gösterilecek bir olgudur. Hukukun, yaşamı aydınlatan bir evrensel olgu niteliğini onun çabalarıyla vurguladığı biçimde eylemleriyle kanıtlayan çok az kimse vardır. Dürüstlük, güvenilirlik ve söze bağlılık, özelliklerde aradığı başlıca ölçülerdi. Düşün yönü kadar eylem yönü de güçlü idi. Yazıları, konuşmaları, ayrıntıya inen irdelemeleriyle her konuyu belgelendirirdi. Ankara Barosu Başkanlığı döneminde avukatların hukuksal konumları, savunma dokunulmazlığı ve baroların bağımsızlığı konusunda sürdürdüğü atılımlar olumlu sonuç vermediyse de yarına ilişkin umutların kaynağını oluşturmuştur. 1961 Anayasası'nın sözcülerinden birisi olarak Kurucu Meclis'teki başarıları anayasa hukukumuzdaki özgün yerini kazandırmıştır. Yakın dostum, kapı komşum ve ülküdaşımdı. Atatürkçü Düşünce Derneği'nin kuruluşu sırasında lâiklik konusundaki konuşmalarını unutamam. Sıkıntılı, sayrılı günleri olurdu. Uykusuzluk çekerdi. Kişisel sorunlarını görevsel özür nedeni yapmadığı gibi geri de çekilmezdi. Değişik yapıda bir aydınlık savaşçısı olarak hukuk güvencesi altında barış,

sağlık, mutluluk özlerdi. Övgülerinde ve yergilerinde ölçülüydü. İnandığı konularda coşkulu ve direngendi. Yapay savunmalardan kaçınırdı. Her çalışmasında yüreğinin sesi, kafasının pırlıtsı bulunurdu. Kendini vermediği, birşeyler katmadığı, payı olmadığı bir çalışması düşünülemez. Yakındığı tutarsızlıklar, çelişkiler, yolsuzluk ve kötülükler çoğunlukla "aydın geçinenler"e bağlanıyordu. Çıkar, ün, mevki-makam, olanak-yetki düşkünlüğüyle açıklanabilecek düzeysizlikler onu gerçekten üzüyor, düşündürüyor, yaralıyordu. Söyleşilerimizin büyük bir bölümü aydınların karanlığı üzerineydi. Ölümünden kısa bir süre önce yine evlerimizin önünde konuşmuştuk. Derin bir insandı. Gerginliğini dışa vuran sözleri yine de hukuk ağırlıklıydı. Cumhurbaşkanlığından köydeki seçmenlere değin uzun bir çizgide sağlıklı devlet yapısının temeli olarak hukuku tanımlıyor, güvenliğin ve güvencin koşulu olarak hukuku arıyor, yaşamın her evresinde, toplumun her katında, her durumda, her yerde ve her zaman hukuk bağlılığı ve saygıyı gerçek kişiliğin ögesi, gerçek yurttaşlık bilinci sayıyordu. Hukuka saygısı olmayanın ulusa, devlete saygısı olmayacağını iyi bilenlerdendi.

Yargıçlar devletine karşı çıkararak hukuk devletini savunması boşuna değildi. Seçimden geçime, topraktan uzaya, savunmadan sağlığa, madenden suya kadar değindiği somut ve soyut her konuda, her alanda hukukun geçerliği ve egemenliği kutsal amacı idi. Din sömürüsünün sayısız sakıncalarını beilrterek, çağdaş demokrasinin ulusal istenç (milli irade) ilkesine değil, insan haklarına dayandığını yineliyordu. Bu bağlamda güncelliğini koruyan kimi konulardaki görüşlerini özetleyerek iletceğim. Böylece onu gözyaşları ve acıyla değil, hepimize ışık olan tinsel varlığıyla anacak, öneri, uyarı, dilek ve özlemlerini gerçekleştirmeğe çalışarak yatacağız. Hukuka saygı bakımından belirgin başlıklarla yapacağım animatmalar gözetilmesi zorunlu durumları içermektedir.

A. Demokratiklik niteliği yönünden 1982 Anayasası'nın hazırlanış ve kabul ediliş biçimi kadar içeriğini de zayıf bulurdu. Gerçekten ayrıntılar, kimi konuda katı ve dar anlatım, devleti bireyin-toplumun önüne ve üstüne çıkaran anlayış, yazım ve tanım bozuklukları, gelişki ve ayrılıklar, erkler dengesini tersine çeviren elatmalar, gelişimi önleyici sınırlamalar, gereksiz kısıtlamalar, sakıncalı kimi yetki ve görevler hukukla bağdaşmayan bir yapıyı sergilemektedir. Çağları kapsayacak bir kaynak yerine, kişisel eğilimleri doyurmaya yönelik bir ara-yasa niteliği öncelik ve ivedilikle giderilmeli, devlet anlayışına uygun bir Anayasa en yaraşır biçimde güvencemiz olmalıdır. Hazırlayıp katkısı olanlar bile 1982 Anayasası'ndan yakınmaktadırlar.

B. Kurallar ve kurumlar düzeni, bir yaşam biçimi olduğu kadar özde olan çağımızın çoğulcu demokrasisinde baskı gruplarının, özellikle si-

yasal partilerin serbest çalışmaları gereği, kaçınılmaz olması bir yana, yerine getirilmesi kıvanc veren bir durumdur. M. AKSOY, meslek kuruluşlarının amaçları doğrultusunda görüşlerini açıklamalarını savunurken insan haklarına dayanmaktan saygılı olmaya çekilen bir hukuk devletine onur kazandıracak tutumu öneriyordu. Demokrasi, toplumsal bir erdem olan adaletin iklimidir. Adaletsiz yaşam, kargaşa ve karanlığın yıkıcı, yokedici ortamıdır.

C. "Devletin temeli adalettir" özdeyişinin boş bir söz, süslü bir tanım olmadığını, bu nedenle, adaleti dağıtanların yalnızca yasaları ve vicdanlarının sesini dinleyerek karar verebilmelerinin onların yürekliliğine, özverisine ve kahramanlığına bırakılmamasını, bırakılırsa, baskı yapanın bağınazlık ve insafsızlık derecesine göre, yargıcın özveri ve kahramanlık düzeyine göre, kararların kiminin adaleti, kiminin korkunç bir haksızlığı ve insafsızlığı yansıtaçağını söylerdi. Hukuka ve hukuk devletine ömrünü adanmış birisi olarak yargıçlar için önerdiği anayasal güvence, gerçekten ulusun güvencesi olan yargı güvencesinin sağlanması, tanınmasıdır. Bu güvence olmasa tüm hak ve özgürlüklerin önemi kalmaz. Yargıya açık ve dolaylı saldırılara karşı çıkmak bu nedenle zorunludur. Günümüzde yokluğunun sakıncaları yaşanan, sözde, kâğıt üstünde kalan bu güvence yarınlarda büyük sorun yaratacak adaletsizliklerin kördüğümüdür. Yargı bağımsız olmazsa hiçbir özgürlük tam olarak kullanılamaz, hepsi yitirelebilir.

Askerî mahkemelerin sivilleri yargılamasına karşı çıkar, adaletin namusuna çok ayrı bir önem verirdi. Sık sık, Mithat Paşa'nın yargılanmasında Adliye Nazırı'nın buyruklarına uyan Reis Süruri Efendi ile Namık Kemal'i yargılayıp aklayan İstinaf Mahkemesi Ceza Hey'eti Başkanı Abdüllâtif Subhi Paşa'yı ters örnekler olarak öykülendirirdi. Yansızlığa büyük önem verirdi.

Yargıçlık görevinin anlamı ve ağırlığı, bağımsızlık, yansızlık ve özgürlüğü ile Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun uygulamadaki çarpıklığını uyumlu bulmak olanaksızdır. Hangi nedenle ve nasıl olursa olsun siyasal çoğunluğun etkisine kapılmış, güdümüne girmiş, çalışmaları Adalet Bakanlığının egemenliğine bırakılmış bir Kurul ya da yargıç ve savcılar en sakıncalı bozulma, çözülme ve yıkılışın başlangıcıdır. Kuşku, korku, kuruntu, çekinme, endişe, etki, söz, söylenti ve gölgeden uzak kalacak yargı ve yargılama, adaletin amacının yalnızca adalet olduğunu kanıtlamalıdır. Adaletin kaynağı din değil, insan hakları ve hukuktur.

Bu nedenlerle "Özgürlüklere ve hukuk devleti ilkelerine şaşkı bakan bir Anayasa otoriter iktidarların amaçlarına durmadan hizmet eden çok tehlikeli bir silâha benzer" demıştır (Cumhuriyet - 2.6.1987). 1961 Anaya-

sası'nın aksayan teknik nitelikteki birkaç kuralının değişmesini yeterli bulur, felsefesine dokunulmasına katlanamazdı. Gerçekten, 1961 Anayasası çok aranacaktır. Hukuka, demokrasiye karşı çıkanların, başarısızlıklarını Anayasa'ya yüklemeleri, onu suçlayarak otoriter, hattâ niteliği belirsiz bir sisteme neden olmaları, tarihin şaşmaz yargısında yerini bulacaktır. Bir kez daha yineliyorum, 1960 Devrimi'nin Türk Ulusu'na en değerli armağanı olan 1961 Anayasası bir hukuk anıtıdır ve ön yargılı, koşullanmış kimseler ne derlerse desinler Anayasa Mahkemesi'nin kuruluşu, devlet yaşamımızda bir dönüm noktasıdır. Böylece "anayasa ihlâli", "anayasaya aykırılık" a dönüşmüş, rejim buhranları ve bunalımları yargısal çözümlerle giderilerek demokrasi korunmaya alınmıştır. Bunun içindir ki, bağımsız-koşulsuz ulusun olan ve yetkili organlar eliyle kullanılan egemenliğin kaynağı yine ve ancak ulustur. Belirginleştiği tek yer TBMM değildir. TBMM egemenliğin yasama bölümünde yetkili kılınan bir organdır. Egemenlik TBMM'nin olsa Türk Ulusu'nun olmaz ya da bağımsız mahkemeler, Türk Ulusu adına yargılama yetkisini kullanamazdı. Yargılama da yasama kadar egemenliğin öğelerinden biridir. Hukuk devletine, yargı denetimine ters düşen görüşler çağdışı bir özlemin acınası açıklanışıdır. Bu çelişkiler büyük aykırılıklara yol açmakta, bundan da sonuçta herkes zarar görmektedir. Hukuka saygı, yalnız kendileri, partileri, yandaşları için düşünülürse hukuk siyasal bir oyun olmaktan öteye gidemez ve nerde, ne zaman, nasıl biteceği de bilinemez. Yargı bağımsızlığı konusunda Anayasa Mahkemesi'nin yeni kararı güçlü bir dayanaktır.¹

D. 32 yıl Türk Hukuk Kurumu Başkanlığı yapan M. AKSOY, basın özgürlüğünü de içtenlikle savunmuştu: "Basının yaptığı hızlı ve sürekli denetimin kalkmasıyla yolsuzluklar ve yanlış adımlar, basına hemen yansıtılamaz. Böyle bir toplumda keyfi yönetim kaçınılmaz sonuçtur. Hele bizdeki gibi radyo ve televizyonun fiilen iktidarın emrinde bulunduğu bir toplumda, iktidarı denetleme kurumlarının en etkilisinin ve böylece açık rejimin garantisinin özellikle basın olduğu gözönünde bulundurulursa." (Cumhuriyet - 3.2.1988).

Bu kısa dokunuş, demokrasinin yozlaşmaması, soysuzlaşmaması için basına düşen sorumluluk ve yükümlülükleri de anımsatmaktadır. Basının kimilerini, hem de aile çevresiyle, her gün nerelere çıkardığı, hiçbir başarısı yokken ve sistemi tersine çevirerek büyük bir aldırışsızlıkla sürdürdüğü hukuk dışı davranışlarını kendi adamları bile eleştirirken, grafiklerini yüksek (!) göstermekte yarıştığı, yergiden övgüye nasıl geçildiği ibretle izlenmektedir. Değişik türdeki olanaklar, ayrıcalık, koruma-kayı-

¹ Anayasa Mahkemesi'nin 28.2.1989 günlü, Esas 1988/32, Karar 1989/10 sayılı kararı (Resmî Gazete 22.6.1989-20203).

ma ve desteklemelerle, bir yerlere getirme yöntemleriyle nasıl sonuçlar alındığı, neler kotarıldığı, kimi değerlerin nasıl yıkıldığı duyulmakta, görülmektedir.

M. AKSOY, sendika ve grev hakkını da aynı içtenlikle savunmuştur. Uygarlığın göstergesi sayılan bu hukuksal kurumların ülkemiz için anlamını çarpıcı biçimde belirtmiştir: "Grev ve sendika hakkı, kurum ve kurullarıyla sosyal güvenlik, Türkiye'de ne ölçüde uygulanıyorsa gerçek anlamda çağdaş devlet de o oranda vardır." (Cumhuriyet - 21.9.1988). Örgütlenme özgürlüğünü yalnız siyasal partiler açısından ele almak demokratik yapıyı daraltır. Siyasal partiler zorunludur ama yeterli değildir. Sendikalar, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, dernekler, tüm baskı grupları eylem ve işlemleri yargı denetimine açık olarak özgürce oluşup çalışmalıdır. Yönetmelik bağımlılık (idarî vesayet) geniş tutuldukça demokratiklik yiter. Dinsel amaçlı vakıfların, yasal yönden biçimsel uygulanlık taşıyan kaçamaklı sözcüklerle alabildiğine arttığı ve her konuya el atıp kiminin, Millî Eğitim Bakanlığı'nın hoşgörüsüyle, her yönden medrese yöntemi uyguladığı bir ortamda sendika ve grev hakkı konusundaki yeterliğe yeniden eğilmekte yarar vardır.

E. Ümmetten ulus yaratan, ulusal birliğin dayanağını oluşturan, bireye kişiliğini ve özgürlüğünü kazandıran, usa ve bilime öncelik, bağımsızlık ve ulusal egemenliğe üstünlük vererek uygarlığın ve çağdaşlığın yolunu açan, din ve vicdan özgürlüğünün güvencesi, cumhuriyetin özü, demokrasinin yadsınmaz koşulu sayılan lâiklik ülkemiz için gerçek aydınlıktır. Dinsel sömürüyle uyutulmak istenenler bilimle, usla ve adaletle uyanık tutulmazsa, hukuk yerine din egemen olursa çekilen acıların daha büyükleri yaşanır, daha ağır bedeller ödenir. Lâik olmak en yalın tanımla "adam olmak, insan olmak", lâiklik de "insanlık, çağdaşlık" demektir. Toplumda hiçbir ayırım gözetmeden eşitliğin kaynağı olan bu ilke, Türk Devrimi'nin en belirgin bölümüdür. M. AKSOY'u, bu konuda uğraşlar içindeyken yitirdik. Şimdi O'nu aramızdan (içimizden değil) alan saldırının provakasyon olduğu savında bulunan sözde bilim adamları çıkıyor. Yetkililerin göz kırpar gibi tutumları belli. Yerde kalmayacağını söyledikleri kanlar havada kalmadı mı? Yönü ve yanı belli kimi basın organlarının kutuplaşmaya yolaçacak yayınları, amaçlı ve yöntemli bir oluşumu açıklamaktadır. Kışkırtıcı eleştiriler, yetkili organlara, görevlilere çirkin saldırılar "din adına" nelerin işlenebileceğinin kanıtıdır. Türban ve dinsel konulardaki aydınlatıcı çaba sahiplerinden kimi seçkin insanların öldürülmeleri konusundaki yazıları tiksinti duymadan, insanlık adına utanmadan okumak güçtür. Kısa zamanda milyarlık kuruluşlara nasıl kavuştuklarına şaşılacak kimi gazetelerin hedef göstermelerine, irticayı körüklemelerine bakalım, Cumhuriyet Savcıları ve Yargıçlar ne ya-

pacaklardır? Görünüm ortada: Sokaklar, giysiler, yüksek öğretim kurumları. Yakında mevlid, toplu namaz ve kendileri gibi düşünüp davranmayanlara eylemli saldırılar olursa duyarlıklar daha iyi anlaşılacaktır. Nereden nereye gelindiği belli. Türk olmanın mutluluğuyla övünecek, bağımsızlık ve özgürlük üzerinde durarak kıvanç duyacak yerde dini ayrılık aracı durumuna düşüren köktendinci akımların nelere el attığı bilmiyor mu? Dini gerçek yerine oturtmaya çalışanları din düşmanlığıyla karalayıp kendi sömürülerini sürdürenlerin türban nedeniyle hiç bilmedikleri “devlet, hukuk, yargı, din, devrim” konusunda neler söyleyip yazacaklarına da tanık olacağımızı sanıyorum. M. AKSOY, Atatürk milliyetçiliğini yadsıyarak yabancılaşan bu tür kişileri uyarıyor, tehlikeyi anlatmaya çalışıyordu. Kalkışmanın tehlikeli olması için silâhlı olması koşul değildir. Sessiz ve derinden sanılan gericilik olayları artık cinayetlerle gelişmektedir. Sözle geçiştirilmek istenen tehlikeyi görenlerden biri de M. AKSOY'du. Etkin uyarılarını engellemek, yollarına daha kolay devam edebilmek için O'na saldırdılar. Açık yürekle sorup söylemek gerekir, devletin (yetkililerin) lâiklik konusunda kararlı tutumu sürse idi sakıncalı girişimlere kalkışabilinir miydi? Yaşamsal işlevi olan lâikliğin önde gelen savunucuları öldürülür müydü? Öldürmekle bir yere varılacağı düşünülürse bu yol seçilir miydi? Nice Aksoy'lar daha ölecek, öldürülecek ama aydınlık ve utku yine lâikliğin olacak, inanç sömürüsü, din ve vicdan ticareti yaparak dine politika, politikaya din sokanlar, çağdaşlığı engelleyip karanlıkta düzenlerini sürdürenlerin oyunu bozulacaktır. Ulusal kimliğimizi ve benliğimizi koruyamazsak tutsak oluruz. Bu konuda içtenlikli tutum zorunludur. Geçen yüzyılın başından beri dinsel kökenli eylem, saldırı ve ayaklanmalardan çektiklerimiz düşünülürse, özgürlük, demokrasi ve adaleti esirgeyenlerin, insan haklarına sırt çevirenlerin, özgürlük ve demokrasiye sığınarak ve bu yüce değerler adına göstererek verdikleri ödünlerin —boyutları ne olursa olsun— önümüze koyduğu tablo çirkin ve düşündürücüdür. Dinle, adaletle oynamak ateşle oynamaktan farksızdır ve kimseye yarar getirmemiştir. Yararlandıkları demokrasiyi yıkıp şeriat düzeni kurmak isteyenlerin saplantılarından vazgeçmelerini ummak boşunadır. Bilim adamını hiçe sayarak siyasal oyunlara girenleri ve ilkelerden ödün verenleri, demokrasiyi koruyacak yürekli aydınların uyarıları etkisiz kılabilir.

Dinden soğutarak, devleti küçülterek sonuç alınamaz. Saltanatın ve hilâfetin kaldırılıp dışlanması boşuna değildi. M. AKSOY, “Öyle ilkeler ve kurallar vardır ki, günümüzde bunları reddetmek yürekliliğini göstermek çok zordur. Demokrasinin, hattâ uygarlığın artık vazgeçilmez öğeleri haline gelen bu ilkelere ve çözümlere gönülden karşı olan çevreler, partiler, kişiler bile onlara karşı çıkamamaktadırlar. Örneğin, lâiklik ilkesi böyledir. Bu ilkelere şaşı bakanlar dahi onlardan yana görünmekte, ama

o ilkelerin temelini oymak ve sadece kâğıt üzerinde bırakmak için hiçbir çabayı esirgememektedirler.” (Cumhuriyet - 21.9.1988) derken zararlı, utandırıcı ve yıkıcı çelişkilere değinmişti. Atatürk'ün 5 Kasım 1925'te Ankara Hukuk Fakültesi'ni açarken verdiği söylevde ulusal birliğin din bağı üzerine kurulamayacağını anlatması çevremizdeki ateş çemberiyle de doğrulanmaktadır. Lâikliğin ne olup ne olmadığı, yararlarının anlatılması bir anlamda Atatürk'ün ve Atatürklüğün anlatılmasıdır. Ülkemize özgü içeriğinin benimsenmesi Türkiye'yi birçok sıkıntı ve sorundan kurtaracaktır. İnsan haklarından ayrılması olanaksız kadın hakları da temeline oturacaktır. Ne yazık ki, yönetimde etkin yerlerde bulunan, milletvekili ve Bakan olmak için partiyle birlikte düşünce ve tutum değiştiren, kendilerine verilmeyecek oyları toplayacaklarını sanarak Anayasa'nın Başlangıç'ını, 2., 42., 58., 68., 138., 153., özellikle devrim yasalarının korunmasıyla ilgili 174. maddesini ve içtikleri andı unutanlar, türbanın ne için kullanılıp neyin simgesi olduğunu bilmelerine karşın Anayasa Mahkemesi'nin kararını okumamış ya da okuduğunu anlayamamış olanlar, sokak, ev, özel yaşam giysilerine karışılıyormuş gibi “giyim-kuşama karışılmasını, herkesin istediği gibi giyinmesini” öneriyorlar. Anayasa Mahkemesi, bir devlet kurumu olan, çağdaş eğitim ve öğretim yapmakla yükümlü yüksek öğretim kurumlarında ayrılık belirtisi sayılarak kardeşlik ortamını bozacak giysi ve örtüleri Anayasa ve devrim yasaları gereğince sakıncalı bulmuştur. Olaylar, kavgalar, ölümler, komşu ülkeler ve tarih, gözleri açmaya yetmiyorsa gerçekten utanılmalıdır. Kararlara saygı zorunludur.² Unutulmamalıdır ki demokrasilerde gerçek yaptırım, topluma duyulan saygıdır. Saygı, onurlu duruşun, onurlu çalışmanın ve onurlu tutumun belirtisidir. Onurlu düşünmez, onurlu davranmazsanız kendiniz alta kalmak üzere rejimi yıkarsınız. Demokrasi, gelişen, yenileşen geleneklerle yürür. Hukukun yazılı olmayan kuralları da yazılı olanlar kadar önemlidir. Herşeyin yazılı kuralı olması gerekmez ve beklenmez.

Hukuka bağlılığı örnek düzeyde olan M. AKSOY'un, bir hukukçudan beklenen ve umulanın çok ötesinde çabalarda bulunduğu bir gerçektir. Bu yazıda bilimsel bir içerik ve ağırlıktan çok, söyleşi niteliği yeğlenerek

² Anayasa Mahkemesi'nin

- a) 3.7.1980 günlü, Esas 1989/19, Karar 1980/48 sayılı kararı (Resmî Gazete, 3.11.1980-17149).
- b) Anayasa Mahkemesi'nin 21.10.1971 günlü, Esas 1971/53, Karar 1971/76 sayılı kararı (Resmî Gazete, 15.6.1972-14216).
- c) Anayasa Mahkemesi'nin 25.10.1983 günlü, Esas 1983/2, Karar 1983/2 sayılı kararı (Resmî Gazete, 15.10.1984-18546).
- d) Anayasa Mahkemesi'nin 4.11.1986 günlü, Esas 1986/11, Karar 1986/26 sayılı kararı (Resmî Gazete, 22.2.1987-19380).
- e) Anayasa Mahkemesi'nin 7.3.1989 günlü, Esas 1989/1, Karar 1989/12 sayılı kararı (Resmî Gazete, 5.7.1989-20216).

konular ve sorunlar daha geniş bir okuyucu kitlesine duyurulmak istenmiş, bunun için de, başta belirtildiği gibi kimi güncel durumlara değinilmiştir. Yargı bağımsız olmazsa hukukun yararlı olmayacağı vurgulanmıştır.

Anlatılmak istenilmiştir ki, evrensel bir ölçü olan hukuka bağlılık ve saygı, kişinin başkalarına saygısı ve kendi saygınlığıdır. Hukuk, güçlülerin, siyasal iktidarların, yasama çoğunluklarının elinde bir baskı aracı değil, devletin ve demokrasinin başlıca dayanağı, insan hak ve özgürlüklerinin kaynağı, toplumun güvencesidir. Bu konuda saygısızlığın azı, çoğu ya da küçüğü, büyüğü olamayacağı için kural çiğnemeyi olağan saymak, aykırılık ya da haksızlığı doğal bulmak, bağışlanmaz bir aymazlıktır. Hukuka saygı sözle değil, öze, içtenlikle olur. "Hukukun üstünlüğü" ilkesiyle özetlenen bu duyarlık, çağdaşlığın göstergesidir. İçtenlik ve özveri ister. Yalpalanmalar ve gösteri niteliğinde kimi yaldızlı sözlerle, kopya düzenlemelerle olmaz. Hukukun egemen ve saygın olduğu yerde yargı erki, gerçekten bağımsız olur, yargı güvencesi ve yargıç güvencesi olur. Yasama ve yürütme erkleri hukuka bağlılık ve saygının örneklerini vermekte yarışır. Almanya'nın, doğu ve batısının, birleşmesi sırasında çıkarılan seçim yasasını iptal eden Federal Anayasa Mahkemesi'nin kararına uygun yeni yasanın iki gün içinde çıkarıldığını, bizde ise 27 yıl önce iptal edilen Kira Yasası'nın 2. ve 3. maddelerinin boşluğunun hâlâ doldurulmadığını, Anayasa Mahkemesi'nin iptal ettiği kimi yasa ve KHK'nin benzer nitelikte ya da tıpkısının çıkarıldığını ve çıkarılmakta olduğunu (Kıyı Yasası, yabancılarla toprak satımına ilişkin yasa, Belediyelere ilişkin KHK yükseköğretim kurumlarında türban kullanımına ilişkin yasa, KİT'lerin denetimine ilişkin yasa, milletvekillerinin emekliliğine ilişkin yasa gibi...) gözetilirse hukuksal düzeyimiz daha iyi anlaşılır. Anayasa'nın, Anayasa kurallarının yasama, yürütme ve yargı organlarıyla yönetim makamlarını, öbür kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kuralları olduğunu açıklayan 11. maddesi, yasama ve yürütme organları ile yönetimin mahkeme kararlarına uymak zorunda olduğunu bildiren 138. maddesi, Anayasa Mahkemesi kararlarının Resmî Gazete'de yayımlanmasıyla birlikte yasama, yürütme ve yargı organlarıyla yönetim makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlayacağını öngören 153. maddesinin bir anlamı yok mudur? Anayasalar yaptırım belirlemez. Yaptırım, anayasal erkler (güçler ya da organlar)in hukuka bağlılık ve saygısı, bu konudaki duyarlık ve özeni, bilinci ve yeterliğidir. Kendini Anayasa Mahkemesi kararıyla bağlı saymayanların ulusal egemenliğe, Anayasa'ya, bu yolla ulusa da saygısı yoktur. 153. maddede sayılanları bağlamayan karar kimleri bağlayacaktır? Bağlama nasıl olacaktır? Mahkemeye saldırı niteliğinde sataşan, yargılama yetkisine gözdağı vererek elatan, kararlara öncelikle uymak yerine karşı çıkan, bilim ve hukuk dışı eleştirilerle hukuka saygı ve güveni

sarsan tutumlar, hukuka saygıyla bağdaşabilir mi? İptal edilen yasa ya da KHK'yi içerik ve nitelik yönünden —kimi sözcükleri değiştirerek— yeniden çıkarmak kime karşı direnmedir ve ne demektir? Yasama ve yürütme organları Anayasa'yı ellerinin tersiyle iterlerse, öbür kuruluşlar, kişiler neler yapmaz ve düzen nasıl sağlanır? Ögüt vermek kolay, örnek olmak güçtür. "Savaşa hayır!" demek tutuklama nedeni oluyorsa, kimi yayınlar, yazılar ve davranışlar kimilerine karşı olunca suç nedeni sayılıyorsa, hak arama özgürlüğü yeterince kullanılamıyorsa, hukuk eğitimi ve öğretiminden uygulamasına değin bozukluklar olduğu kabul edilip anlayıştan başlayarak yasa yapma tekniğine değin çözümler aranmalıdır.

Hukuka saygı, hukuk devletine saygı, hukukçunun öncelik ve üstünlüğünü kapsamaz, yargıçlar devletini amaçlamaz. Bir düzen aracı olarak hukuka uygunluğu, geçerlik koşulu sayar. Gerçekte, hukuk bir düzendir. Devlet, en büyük, en etkin hukuk kurumu, hukuksal bir yapıdır. Hukuka dayanmak zorunluluğu devlet için bir erdem sayılmalıdır. Anayasa'da düzenlenmiş andlar ve o andları içeren tutumları, çalışma yöntemleri, yapıp yapmadıkları gözden geçirilirse düş kırıklığına uğranılmaz mı?

Hukuka saygı, haklı bir övgü nedenidir. Yürütmenin yargıyı denetlemesi, yasamanın yargı kararlarını geçersiz sayması düşünülüyor, Barolar bağımlı durumda tutuluyorsa yargının bağımsızlığı tartışmalıdır. Bu bağlamda Anayasa yargısı yönünden, oniki yıllık deneyime dayanarak uyarı, öneri, dilek niteliğinde, kimi değinmelerle hukuka saygıya çağırın yazımı tamamlamak istiyorum:

1 — Anayasa Mahkemesi kuruluşunda asıl-yedek üye ayrımı kaldırılmalı, üyelere kendi seçecekleri üçer yardımcı verilmeli, bilgisayara geçilmelidir.

2 — Anayasa Mahkemesi üye seçiminde TBMM'ne ve Cumhurbaşkanı'na kontenjan tanımakla yüksek yargı organlarıyla Sayıştay'a (ve Barolar Birliğine) kendi temsilcilerini doğrudan seçme hakkı verilmeli, YÖK'ün aday göstermesine son verilmelidir. Cumhurbaşkanı, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Üyelerini de seçmemelidir. Hukuk ağırlıklı uzmanlık ve 60 yaşını geçmeme koşulu gözetilmelidir. Yüksek Mahkemelerin gösterecekleri adayların en az beş yıllık üye olmaları koşulu getirilmelidir.

3 — Anayasa Mahkemesi üyelerine yüksek öğretim kurumlarında yer verme yolu açık tutulmalı, resmî ya da özel başka görev yasağına karşılık akçalı ve özlük hakları 1962 yılındaki biçimde düzenlenmelidir. Üye adayı durumundakilere KHK'lerle daha fazla olanak sağlanması, Başkan-üye ayrımı yapılarak anayasal oluşumun tersine işlemesi durdurulmalıdır. Bu arada, emekliliğine çok az zaman kalmış kimseler seçilerek

onlardan yararlanma süresinin kısaltılması, çalışmaların engellenmesi ya da Anayasa Mahkemesi'ne "tavır koyulması" uygulamasından vazgeçil-melidir. Kimi zaman, kimi üye veren kuruluşların kurtulmak istedikleri kimseleri aday gösterdikleri söylentisi yayılmaktadır. Bu konuda ilgili kuruluşlara ve Cumhurbaşkanlığı'na büyük sorumluluk düşmektedir. Seçenler ve seçilenler gerekli özeni gösterecek Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'ndan yakınma da bugünkü boyutta olamaz. Önceleri, Yargıtay, Danıştay ve Sayıştay Başkanlarının üye, Daire Başkanlarının yedek üye olarak geldikleri ve giderek rejim için önemi artan Anayasa Mahkemesi'ne istekli çıkmaması, siyasal eğilim ve bağlantı sakıncasına karşın (olumlu ya da olumsuz düşünülerek) aday belirlenmesi üzerinde durulacak bir husustur. İlerde yanlarını güç durumda bırakacak aday saptaması³ önemle ele alınmazsa herkesin güvencesi olan Anayasa Mahkemesi, işlevini yerine getiremez. Bu sorumluluğun ayırdında olmayanlar hukuka ya da hukuka saygılı kimseler sayılamazlar. Anayasa Mahkemesi üyeliği çekici duruma getirilemezse, yetkililer milletvekili aylıklarının düzeyiyle övünürlerse sorunlar çözülemez. Anayasa Mahkemesi üyelerine, TBMM üyelerinden, askerlerden, YÖK, Sermaye Piyasası Kurulu, Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu Üyeleri ile KİT yöneticilerinden ve sözleşmelilerden daha az ödeme yapılması da ilgi çekicidir. Muhalefetten adaletle saygıdan sözedenerin iktidara gelince andları gibi sözlerini de unuttukları çok görülmüştür. İçtenlikli saygı olsa bir çok sorun çözülür ve iktidar, gücünün Anayasa ile sınırlı olduğunu bilir. Dâva açılmışsa o konuda Anayasa Mahkemesi kararının bağlayıcı olduğunu da yadsımaz.

Anayasa Mahkemesi Başkan ve üyelerine hattâ tüm yüksek yargı organları üyelerine, emekliliklerinde aylık ve ödenekleri tam verilmeli ki iktidarlardan beklentileri olabileceği, yarınlarını düşünerek oy kullanabileceği sanılmamalıdır. Böylece emekliliklerinde görev almaları önlenerek önceki oylarının yandaşlığı, etki ve eğilime bağlı olduğu söylentilerine de neden olunmaz.

4 — Anayasa Mahkemesi'ne başvuracakların sayısı artırılmaz ve yurttaşlara itiraz yolu açılmazsa 1961 Anayasa döneminde olduğu gibi yüksek yargı organlarına, üniversitelere, bağımsız Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ile başta Türkiye Barolar Birliği olmak üzere Türkiye Noterler Birliği'ne ve kamu kurumu niteliğindeki tüm meslek odaları Birliklerine kendi alanlarındaki düzenlemeler için "organ davası" denilen dava açmak

³ 2949 sayılı Yasa'nın 31. maddesi uyarınca iptal davaları için düşünce bildirecek Başbakanın eşinin yedek üye adaylığı soruna nasıl yaklaşıldığının en güncel kanıtıdır.

hakkı tanınmalıdır. Adalet yolu, ne ölçüde ve ne kapsamda açık olursa toplumsal barış o düzeyde güçlü olur.

5 — Anayasa değişiklikleri de öz yönünden sınırlı biçimde (Cumhuriyetin nitelikleri ve bunun sonuçları yönünden) incelenmeli, biçim denetiminde yargısal çalışmayı gerektirmeyen Kamutay Başkanının ya da Cumhurbaşkanının kolayca saptayacakları koşullar kaldırılmalı, Mahkeme serbest bırakılmalıdır. Ayrıca, yönetsel nitelik taşıyanlar dışındaki TBMM kararları da denetlenmelidir. Hukuk devletinde hukukla sınırlanmayan yetki, yargı denetimine kapalı görev olamaz.

6 — İşin özüne girilerek verilen red kararlarının Resmî Gazete'de yayımlanmasından başlayarak on yıl geçmedikçe aynı konuda başvurma yasağı kaldırılmalıdır. İletişim olanaklarının etkileri ve uzay çağı her şeyi hızla değiştirmekte, eskitmektedir.

7 — İptal kararları, verildiği gün yürürlüğe girmeli, gerekçenin yayımı koşulu aranmamalıdır (1961 Anayasası'nın ilk biçiminde kural böyle idi). Böylece, iptal kararını açıklamayıp red kararını açıklama çelişkisi ve Anayasa'ya aykırılığı saptanan kuralın uygulanmasının sürdürülmesi sakıncası kalkar. Anayasa Mahkemesi, kimi kararlarında birlikte bulunan red ve iptal hükümlerini, kamuoyunun ve mahkemelerin beklentisini gözetip, karşılığını önlemeyi amaçlayarak sonuçları bildirmeyi uygun bulmaktadır. İptal kararının yürürlüğe girmesi aynı zamanda yasama organına yeni düzenleme için verilen sürenin üst sınırı olmalıdır. İtiraz davalarında olayla sınırlı ve yanları bağlayıcı biçimde karar, ayrıca iptal ve itiraz davalarında yürütmenin durdurulması kararı da verilebilmelidir.

8 — Siyasal partilerin denetimleri, yeni kurallara bağlanmalı, akçalı denetim güncel ve etkin biçime sokularak bu konuda Anayasa Mahkemesi'ne yalnızca yaptırım belirleme kalmalıdır.

9. Genelde hiçbir eylem ve işlem yargı denetimi dışında bırakılmamalıdır. Cumhurbaşkanlığının yetkileri sorumlulukları yeniden düzenlenmeli, Yüksek Askerî Şûra ile Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu kararlarına karşı ilgililer dava açabilmelidir.

10 — KHK kargaşasına son verilmeli, yasama yetkisinin devri, temel hak ve özgürlüklerin sınırlanması öncelikle ele alınmalı, antidemokratik tüm kurallar ayıklanmalıdır.

11 — Raportörlere olanaklar ve yüksek yargı organı üyeliği güvencesi tanınmalıdır.

Hukuksuzluğun acısı ve karası ağırdır. Hukuku savunmadıkça ona hakkımız olamaz ve ona yaraşır sayılamayız. Hukuka saygı, insanlığa say-

gıdır. Hem hukuktan yararlanıp yetkilerle donanmak, hem de hukuka karşı çıkararak, hukuku yadsıyarak görev sürdürmek savunulmaz bir çelişkidir. Haksızlıklara neden olmak ve özendirmek, haksızlık yapmakla birdir. Hukuka saygıda yüksek yargı organları başta olmak üzere, her kuruluşun her kişinin sorumluluğu vardır. Özeleştiri yaparak durumumuza gözden geçirmeli, atamalarda, seçimlerde, ilişkilerde birbirimize güç yerine güçlük verip vermediğimizi, saygıyla davranıp davranmadığımızı düşünmeliyiz. Kuruluşuna, görevlisine saygılı olmayanın hukuka saygılı olduğuna inanılmaz.

Olup bitenlere bakarsak umutsuzluğa kapılanları büsbütün haksız bulamayız. Sanki vicdan ve din özgürlüğü yokmuş, baskı varmış gibi ikide bir bu özgürlükleri ön sıraya alanların bağımsızlıktan, hukuk devletinden, demokrasiden, insan haklarından, birlikten söz etmemeleri kuşku uyandırmıyor mu? Anayasa Mahkemesi'nin gereksinimlerini gözardı ederek ekonomik yönden kurtulanları, teşvik, kredi ve ayrıcalıklarla desteklenenleri düşünmek yeter. Bunlar, politik eleştiri değil, gerçeklere şöyle bir değinmedir. TBMM'nin kimi üyeleri emeklilik ve türban konusundaki çabalarını hukuk devleti, yargı bağımsızlığı, laiklik, sağlık, eğitim ya da önemli bir atılım için gösterirler mi? Atatürk ilkeleri ve demokratiklik için, insan hakları için, adalet için, aynı hız ve dayanışmayı izleyebilir miyiz? Oy ve iktidar için katlanılıp göze alınanları, verilenleri, sağlananları hak ve özgürlükler için, yüce değerler, önemli kurumlar, ivedilik ve öncelikle çözüm bekleyen sorunlar için yapabilirler mi? Bayram demeçleri, Anıt Kabir Defteri'ndeki yazılar inandırıcı oluyor mu? Hukuka saygısı olanlar kendileri kadar başkalarını, herkesten ve herşeyden önce de hukuk devletini düşünür. Ciddî, tutarlı, inan ve güven veren devlet adamları kendi geçerlik kaynağı olan hukuka sarılırlar. Hukukla alay edencesine bildiğini okumakta direnmez, hukuka bağlılığın belirgin, hattâ unutulmaz örneklerini vermeyi onur nedeni sayar. Bugün bir Anayasa Mahkemesi üyesi bir Bakanın değil, Bakanlık Müsteşarının bile —olanakları yönünden— çok çok altında tutulmaktadır.

Muammer AKSOY, anayasa yargısında yorum yöntemine önem verir, gerekçeyle bağlı kalmadan, denetim gününde yürürlükte olan Anayasa kuralını anlam ve amacına göre değerlendirilmesini uygun bulurdu. Bu konuda "Devrimci Öğretmen Kıyımı" adlı iki ciltlik yapıtında batıdan örnekler vererek amaçsal yorumun ileriye dönük yararları üzerinde durmuştur. Bugün genelde suskun olan üniversitenin, durgun olan yargının, küskün olan aydınların hukuk üretme ve yaratmada beklenenleri veremedikleri yadsınması olanaksız bir gerçektir. Günlük işleri bitirmek, sayısı hızla artan dosyaları bir kararla kapatmak, toplantıları tamamlamakla belki birşeyler yapılıyor ama hukukun teknolojiye engel (!) sayılarak

dışlanmasına koşut biçimde yaratılması, yenilenmesi, çağdaşlaşması ve doyurucu olması savsaklanıyor. Barolar Birliği Başkanı'nın konuşmasına katlanılamayan, üniversitesi özerk, basını özgür olmayan ülkede hukuku savunmak da güçleşecektir.⁴ Suskunluk, hukuk devletinin karanlığa gömülmesidir. Oysa, doğmaya karşı olan hukuk, çağın aydınlığıdır. Hukukun olmadığı yerde, hukuka saygı olmaz, sayılmadığı yerde hukuk da olmaz. Parlamenter sistemin doğasına, anlam ve amacına, kuram ve kuralına, tümüyle işlev ve işleyişine aykırı gidişlerin önlenmesi, öncelikle hukuk ve anayasa bilincine, daha açık anlatımla, hukuk ve anayasa saygısına bağlıdır. Hukukun, usa ve bilime dayanan çağdaş düzen, uygar düzenleyici olduğu, teknolojiye değil keyfiliklere; Anayasa'nın da ulusun değil iktidarların gücünü hukukla sınırlayarak aile ve kişi egemenliğine, sorumsuz kimselerin yetkilendirilmesine engel olduğu bilinmeli, gerçek huzur ve güvenliğin hukukun ürünü olduğu unutulmamalıdır. Hukuka saygı olsa, değiştirilmediği sürece kimse Anayasa dışına çıkamaz. Kimse "Anayasa'yı bir kez de biz çiğnesek ne olur?" diyemez. Kimse içtiği andla bağdaşmayan tutum ve davranışı sürdürmek şöyle dursun, böyle bir şeyi hayal edemez. Yargı organları alışılmış işlerle zaman dolduramaz. Anayasa'nın yasakladığı durumları kimse göze alamaz, bunu geçersizlik ve hukuk dışılık nedeni sayar. Hukukun egemen, etkin ve saygın olduğu yerde korku, kuşku, yolsuzluk, kötülük, kayırma, işkence, partizanlık, istediği kararı çıkarma, istediği sonucu alma söylentisi, hesap vermeme ve her yaptığının yanına kâr kalacağı rahatlığı, iktidara yaranma çabaları, haksız zenginleşme olmaz. Yasal denetim, hukukun en doğal işlevidir. Yargı bağımsızlığı ve yargılanma güvencesi, hukukun idealidir. Demokratik temelin, hukukun başlıca ereği olarak korunup güçlenmesi hukuka saygı ile sağlanır. Hukuku bir engel olarak gören ve göstermek isteyenler, hukukun ne olduğunu bilmeyenler, Anayasa'nın, yasaların, hattâ hukukun dışına düştükleri için kendilerine kurtuluş bahanesi arayanlardır. Hukuku bilmeyen hukuku saymaz. Ama, hukuk er-geç kendini saydırır, kendini çiğneyeni bile korur. Hukuka saygı, kişinin önce kendi öz varlığına saygı, insanlıkta yüceliş, yaşamda yükseliştir.

Oylat-İNEGÖL, 24.10.1990

⁴ Türkiye Barolar Birliği, Barolarla birlikte ayrı bir 1990-1991 Adalet Yılı Kutlama Toplantısı düzenlemiştir.